

Redovisning av uppdrag att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet

Ku2022/00923

Diarienummer: 2022/98

Dokumentnamn: Slutredovisning Ku2022-00923

Datum: 2024-02-22

Innehåll

Innehåll.....	2
Sammanfattning	3
Uppdraget.....	4
Inledning.....	4
Mål	5
Genomförande av uppdraget	5
Avvägningar och avgränsningar	5
Fokusgruppsintervjuer	6
Forskningsammansättning	8
Dialoger om uppdraget.....	8
Utmaningar i genomförandet	8
Resultat	9
Kunskapsnivån i skolan om romers historia i Sverige och romers utsatthet för antiziganism förefaller vara låg.....	9
Tillgången till läromedel om romers historia och nutidssituation i Sverige är begränsad	10
Kunskapshöjande insatser behövs för att motverka antiziganism	13
Insatser för att utveckla undervisningen	13
Insatser för att förbättra skolmiljön.....	14
Förslag på kunskapshöjande insatser	15
Referenser.....	16
Bilagor	18
Bilaga 1: »Jag vill att de ska veta vilka vi är«.....	18
Bilaga 2: Utredningsinlägga Ku2022/00923, Nolgård, O. (2023)	18

Sammanfattning

Forum för levande historia har haft i regeringsuppdrag att undersöka elevers och lärares kunskapsnivå om romers historia i Sverige och romers utsatthet för antiziganism, samt vilka kunskapskällor som används i grundskolan och gymnasiet. I uppdraget har ingått att undersöka om skolan har behov av kunskapshöjande insatser som kan bidra till att motverka antiziganism.

Resultatet av uppdraget pekar mot att kunskapsnivån i skolan är låg, och att det finns begränsat med läromedel, vad gäller romers historia i Sverige och romers utsatthet för antiziganism. Den kunskapssammanställning som myndigheten har låtit göra visar att den nationella minoriteten romer övervägande skildras som offer för statens övergrepp i läromedlen, medan information om romers egenmakt, aktörskap och kultur saknas eller kommer i skymundan. Det riskerar att bidra till en bild av romer som främlingar i stället för som nationell minoritet, och försvårar för skolan att följa läroplanen.

Resultatet pekar också mot att antiziganism inte upplevs vara ett problem inom skolan. Detta samtidigt som det förekommer att romska elever känner sig otrygga med att vara öppna med sin identitet som rom, och modersmållärare vittnar om att romska elever har känt sig osynliggjorda som nationell minoritet.

Sammanfattningsvis gör Forum för levande historia bedömningen att det finns behov av kunskapshöjande insatser i skolan om romers historia och levnadsvillkor i Sverige, både i syfte att utveckla *undervisningen* och i syfte att förbättra *skolmiljön*. Myndigheten vill i detta sammanhang betona vikten av att beakta de perspektiv som forskningen lyfter fram, för att insatserna på bästa sätt ska kunna bidra till att stärka de berörda målgruppernas *förmåga* och *motivation* att motverka antiziganism.

Forum för levande historia föreslår att ett undervisningsmaterial för klassrummet om den nationella minoriteten romer utvecklas, prövas och utvärderas i skolmiljö i ett samarbete mellan forskare, lärare, elever och representanter för romer och andra nationella minoriteter. Undervisningsmaterialet ska beakta relevant forskning samt resultaten av detta och närliggande uppdrag.

Klassrumsmaterialet föreslås kompletteras med kunskapshöjande insatser för undervisande lärare, om hur, och med vilket innehåll, undervisning om romers historia, kultur, språk och situation i Sverige kan bedrivas för att både stärka elevernas kunskaper om ämnet och öka deras förmåga och motivation att motverka antiziganism.

Dessutom föreslås att Forum för levande historia får ett fortsatt och förstärkt uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser, för att förebygga och motverka antiziganism och andra former av rasism i skolmiljön.

Uppdraget

Forum för levande historia fick i maj 2022 i regeringsuppdrag (Ku 2022/00923) att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet samt föreslå insatser för att motverka antiziganism. I uppdraget framgår följande:

Forum för levande historia ska

- *Sammanställa kunskapsnivån om romers historia i Sverige och om romers utsatthet för antiziganism bland elever och lärare.*
- *Undersöka vilka kunskapskällor om romers historia och nutidssituation som elever, lärare och personal inom elevhälsan har.*
- *Vid behov lämna förslag på insatser hur kunskapsnivån om romers levnadsvillkor och historia i Sverige kan höjas inom skolväsendet för att motverka antiziganism. Eventuella förslag ska även innehålla på vilket sätt de ska finansieras.*

I uppdraget ingår att undersöka hur materialet Antiziganismen i Sverige, Om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet och idag (Kommissionen mot antiziganism, Stockholm 2015) har använts och om det bör revideras.

Myndigheten ska samråda med berörda nationella minoriteter enligt 5 § lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk (minoritetslagen) och tillämpa ett jämställdhetsperspektiv i arbetet. Förslagen ska även innehålla förslag på finansieringslösning. I genomförandet ska Forum för levande historia ha en dialog med Länsstyrelsen i Stockholms län och med Statens skolverk.

Inledning

I skolans uppdrag ingår att förmedla och förankra grundläggande värden och främja elevernas lärande för att förbereda dem att leva och verka i samhället (Skollagen 2010:800). Det ingår också i skolans uppdrag att med kunskap och åtgärder förebygga och bemöta intolerans, förtryck och våld, exempelvis antiziganism och andra uttryck för rasism. Skolans mål är att varje elev tar avstånd från att människor utsätts för våld, förtryck, diskriminering och kränkande behandling samt medverkar till att hjälpa andra människor (Lgr22, Gy11).

Det finns begränsat med forskning om *vilken* kunskap elever och skolpersonal behöver ha om kunskapen ska kunna bidra till ökad förmåga och motivation att motverka antiziganism. Olika arbetsuppgifter och roller bland skolpersonalen kräver olika kunskaper, metoder och arbetssätt, för att skolan ska kunna utveckla ett systematiskt arbete mot antiziganism i till exempel undervisningen, planeringen av verksamheten eller trygghetsfrämjande insatser.

Denna redovisningsrapport utgår från frågeställningarna i regeringsuppdraget, medan kunskapssammanställningen i bilaga 1 och 2 fördjupar och utvecklar resultatet.

I bilaga 1 redovisas ett brett perspektiv på utmaningar i skolan kopplade till arbete mot antiziganism. I bilaga 2 redovisas en sammanställning av historiedidaktisk forskning om undervisning och läromedel.

Mål

Målsättningen med uppdraget har varit att identifiera om grundskolan och gymnasiet har behov av kunskapshöjande insatser som kan bidra till att motverka antiziganism, och lämna förslag på sådana insatser.

Genomförande av uppdraget

Avvägningar och avgränsningar

Forum för levande historia har valt att i första hand fördjupa kunskapen om hur skolan kan arbeta för att *undervisningen* ska kunna bidra till att motverka antiziganism. Detta mot bakgrund av att elever och lärare är den huvudsakliga målgruppen i uppdraget samt att det ingår i uppdragsbeskrivningen att undersöka hur materialet *Antiziganismen i Sverige* används och om det bör revideras. Materialet *Antiziganismen i Sverige* togs fram av Kommissionen mot antiziganism år 2015 i syfte att komplettera och fördjupa befintliga läromedel inom utbildningsväsendet. Det beskrivs som en kortversion av *Den mörka och okända historien – vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet* (Ds 2014:8).

Då även elevhälsopersonal ingår i uppdragsbeskrivningen har myndigheten valt att också beakta eventuella behov av kunskapshöjande insatser för att utveckla ett arbete mot antiziganism *i skolmiljön*. Skolans uppdrag att aktivt motverka diskriminering och kränkande behandling av individer eller grupper berör *all* skolpersonal, och myndigheten har därför valt att anta en ”hela skolan”-ansats¹ gällande behov av kunskapshöjande insatser för att bidra till en skolmiljö fri från antiziganism.

¹ ”Whole school approach” på engelska, vilket innebär att *all* skolpersonal engageras för att, i detta avseende, motverka antiziganism.

Uppdragets budget och tidsram tillät ingen stor nationell kartläggning och myndighetens erfarenhet är att även stora studier har svårt att vara verkligt representativa. Detta eftersom deltagandet vilar på frivillighet och kräver att skolor avsätter redan begränsad tid för att skolpersonal och/eller elever ska kunna delta. I ljuset av dessa faktorer valde myndigheten att genomföra detta regeringsuppdrag genom fokusgruppsintervjuer med lärare och personal inom elevhälsan, samt en sammanställning av aktuell forskning om undervisning och läromedel om urfolk och nationella minoriteter.

Fokusgruppsstudien avgränsades till intervjuer i grundskolor och gymnasier med elevhälsopersonal, lärare i samhällsorienterande ämnen och svenska, samt modersmållärare i romani chib. Elever har inte funnits representerade i fokusgruppsintervjuerna. I stället gjordes avvägningen att lärarna utifrån sin profession kunde göra en bedömning av elevernas kunskaper.

Fokusgruppsintervjuer

Forum för levande historia gav stiftelsen Mångkulturellt centrum i uppdrag att genomföra fokusgruppsintervjuer med lärare i samhällskunskap, historia och svenska, elevhälsopersonal, samt lärare med romsk bakgrund, i grundskolor och gymnasium. René León Rosales, filosofie doktor i etnologi, samt Anja Norell, utbildningschef och forskningsassistent, utvecklade en intervjumall i dialog med Forum för levande historia, och genomförde intervjuerna.

Syftet var att fånga upp utmaningar och behov av insatser i skolan kopplade till arbete mot antiziganism. Lärarnas och elevernas kunskapsnivå om romers historia och situation i Sverige undersöktes genom att lärarna och elevhälsopersonalen fick skatta kunskapsnivån i kollegiet och bland eleverna. Uppgifter om vilka kunskapskällor som används i skolorna samlades in. Utöver det ställdes frågor om utmaningar och eventuella behov gällande undervisning och skolans arbete mot antiziganism.

Sammanlagt hölls 13 fokusgruppsintervjuer vid tre grundskolor och fyra gymnasieskolor, med medverkan av följande företrädare för målgrupperna:

- 25 lärare i samhällsorienterande ämnen (SO) och i svenska,
- fyra modersmållärare i romani chib,
- 15 elevhälsopersonal, däribland psykolog, kurator, speciallärare, studie- och yrkesvägledare, skolsköterska och socialpedagog.

Urvalet gjordes på inrådan av Mångkulturellt centrum utifrån att fokusgrupperna skulle ge spridning och tillsammans omfatta lärare och elevhälsopersonal som arbetar i skolor i både storstad och mindre stad och i områden med olika socioekonomiska förutsättningar, samt inkludera gymnasieskolor med både yrkesförberedande och högskoleförberedande

program. Tidigare forskning har visat att socioekonomiska förhållanden påverkar skolors förutsättningar att arbeta med skolans uppdrag (Cummins, 2017; Isling Poromaa, 2016; Jobér, 2015). I urvalet användes Boverkets verktyg Segregationsbarometern som bidrar med kunskap om hur olika geografiska områden skiljer sig åt, samt Skolverkets statistik om utbildningsbakgrund bland föräldrarna till elever i olika skolor.

Då antalet intervjutillfällen behövde anpassas till den givna budget- och tidsramen gjordes en bedömning att i första hand kontakta större skolor. Detta för att säkerställa att det fanns tillräckligt med lärare i samhällsorienterande ämnen och i svenska, samt elevhälsopersonal, för att kunna få ihop ett flertal intervjupersoner i varje fokusgrupp. Samtliga skolor i undersökningen är kommunala.

Mångkulturellt centrum ansvarade för att rekrytera intervjupersoner till fokusgruppen med lärare med romsk bakgrund, vilket gjordes genom deras nätverk med modersmålslärare. Forum för levande historia ansvarade för att rekrytera intervjupersoner till fokusgrupperna med elevhälsopersonal och lärare i samhällsorienterande ämnen och i svenska. Det gjordes genom att mejla en förfrågan till skolledningen vid de aktuella skolorna. Det krävdes i många fall upprepade kontaktförsök via både e-post och telefon för att få besked från skolorna som tillfrågades. Fyra grundskolor och sju gymnasieskolor lämnade antingen ett negativt besked, eller inget svar alls på myndighetens förfrågan. De förklaringar som gavs till de avböjande svaren kan sammanfattas med alltför hög arbetsbelastning respektive sjukfrånvaro. I ett fall var förklaringen att skolledningen, elevhälsoteamet och lärarna inte såg diskriminering av romer som ett problem i skolan.

I nästa steg var det svårt att hitta tider för fokusgruppsintervjuerna. Vid flera tillfällen var enda lösningen att lärarna vek arbetstid som egentligen var avsatt för deras kompetensutveckling.

Utmaningarna med att rekrytera lärare och elevhälsopersonal till fokusgrupperna medförde en förskjuten tidplan. Det faktum att flera skolor tackade nej eller inte svarade på myndighetens förfrågan gjorde att delvis andra skolor medverkade än de som först hade valts ut. Det blev dessutom en del bortfall vid intervjutillfällena vilket gjorde att antalet intervjupersoner i slutänden blev färre än planerat samtidigt som intervjutillfällena blev fler. Myndigheten har inte haft möjlighet att påverka fördelningen av kön bland intervjupersonerna.

Sammantaget belyser utmaningarna med att rekrytera intervjupersoner den tidspressade verklighet anställda inom skolan befinner sig i. Forum för levande historia har i tidigare undersökningar mött samma typ av utmaningar med att samla in underlag i skolan och andra aktörer vittnar om liknande utmaningar, bland annat Malmö stad (Forum för levande historia, 2014; Malmö stad, 2021).

Forskningssammanställning

För att fördjupa kunskapen om undervisning och läromedel anlätades Olle Nolgård, filosofie doktor i didaktik, för att sammanställa forskning på området. Uppdraget var att med utgångspunkt i ett ämnesdidaktiskt perspektiv och svensk läroplan belysa olika perspektiv på hur, och med vilket innehåll, undervisning om romers historia och nutidssituation i Sverige kan bedrivas för att bidra till att motverka antiziganism. I uppdraget ingick även att ge en kunskapsöversikt över forskning om läromedel som behandlar de nationella minoriteternas situation och historia generellt, och den nationella minoriteten romer specifikt, inklusive materialet *Antiziganismen i Sverige*.

Dialoger om uppdraget

När arbetet med uppdraget skulle inledas vände sig myndigheten till sitt nätverk av romska organisationer för att informera om uppdraget och be om förslag på lärare som skulle kunna ingå i en referensgrupp för löpande stöd i arbetet.

Referensgruppen kom att bestå av två förstelärare och tre modersmållärare i grundskolan och gymnasiet, vilka har bidragit med kunskaper och erfarenheter och satt fokus på utmaningar och behov i skolan kopplade till antiziganism. Referensgruppen har bland annat deltagit i att utveckla de intervjufrågor som ligger till grund för fokusgruppsintervjuerna, samt i arbetet med att formulera förslag på insatser för att motverka antiziganism. Fyra digitala möten har genomförts, och däremellan har det funnits möjlighet att följa och delta i utvecklingen av uppdraget via e-post.

I dialogerna har referensgruppen problematiserat begreppet antiziganism. Det uppfattas av en del i gruppen kunna befästa z-ordet i stället för att motverka användningen av det.

Myndigheten har även fört kontinuerlig dialog med Skolverket och Länsstyrelsen Stockholm om uppdragets genomförande och resultat.

De romska organisationerna, referensgruppen, Skolverket, Länsstyrelsen Stockholm, filosofie doktor i didaktik Olle Nolgård och filosofie doktor i etnologi René León Rosales, har haft möjlighet att, inför slutredovisning av uppdraget, lämna synpunkter på ett utkast av rapporten i bilaga 1 och lämna förslag på insatser i skolan för att motverka antiziganism. Synpunkter och förslag som har inkommit har beaktats.

Utmaningar i genomförandet

Forum för levande historia har mött flera utmaningar i arbetet med regeringsuppdraget.

Som nämnt ovan har en utmaning varit att nå fram till och involvera intervjupersoner bland lärare och elevhälsopersonal. Detta mot bakgrund av målgruppernas tidspressade

situation, samt att skolorna inte har något uttalat uppdrag att medverka utan deltar på frivillig basis. Andra utmaningar har varit uppdragets omfattning, tidsram och budget i kombination med ett begränsat forskningsunderlag på området.

Ännu en utmaning har varit att uppdragsbeskrivningen inte har varit entydig om huruvida syftet med undersökningen har varit att studera om det finns behov av kunskapshöjande insatser för att förbättra *skolmiljön*, eller för att utveckla *undervisningen*. Otydligheten har förstärkts av att uppdraget nämner olika målgrupper.

I enlighet med uppdragsbeskrivningen lämnar Forum för levande historia i denna redovisning förslag på *kunskapshöjande* insatser i skolan. Resultatet av uppdraget visar även att organisatoriska hinder kan behöva ses över, för att skolan ska kunna förbättra förutsättningarna att synliggöra och åtgärda eventuella problem med antiziganism i skolmiljön och skapa utrymme för fortsatt utveckling av undervisningen.

Resultat

Resultatet av uppdraget redovisas utifrån frågeställningarna i uppdragsbeskrivningen. En fördjupad kunskapssammanställning finns i bilaga 1 och bilaga 2.

Kunskapsnivån i skolan om romers historia i Sverige och romers utsatthet för antiziganism förefaller vara låg

Resultatet av Forum för levande historias kunskapsinhämtning och dialoger pekar mot att kunskapsnivån om romers historia i Sverige och utsatthet för antiziganism är låg bland elever och lärare i grundskolor och gymnasium.

I de fokusgruppsintervjuer som har genomförts inom ramen för uppdraget har lärare själva skattat sin och sina kollegors kunskapsnivå som låg eller som något som är svårt att uppskatta. Svårigheten, menade intervjupersonerna, grundar sig i att romers historia samt förekomst av antiziganism sällan diskuteras bland lärarna i skolan. Modersmåslärarna i undersökningen beskrev att elever i modersmålsundervisningen har upplevt att kunskapen är bristfällig, att de har blivit förbisedda i undervisningen, och känt sig osynliggjorda som nationell minoritet i skolan.

Ett liknande resultat fick Skolverket när de genomförde 25 intervjuer med elever, tidigare elever och föräldrar med romsk bakgrund. Studien visade att intervjupersonernas upplevelse var att skolpersonal generellt har låg kunskap om romsk kultur, språk och historia (Skolverket, 2018).

Lärarna i fokusgruppsintervjuerna hade även svårt att bedöma elevernas kunskaper, då romers situation inte bedömdes vara ett aktuellt diskussionsämne bland eleverna. När det gäller undervisningen om den nationella minoriteten romer beskrev lärarna att den framför allt bedrivs på ett ytligt plan och i de moment där det står utskrivet i det centrala innehållet i läroplanen, samt att undervisningen i gymnasieskolan helt kan falla bort då romers historia och situation i dagsläget inte specifikt lyfts fram i ämnesplanerna.² Det talar för att eleverna inte får tillräcklig kunskap för att kunna utveckla förmåga och vilja att motverka antiziganism.

Ett ytterligare resultat av uppdraget är att antiziganism tenderar att inte upplevas vara ett problem inom skolan, och att det kopplas samman med huruvida skolpersonalen har kännedom om att det finns romska elever i skolan eller inte. Det indikerar att kunskapen är begränsad om både hur antiziganism tar sig uttryck och om att det finns elever som känner sig otrygga med att vara öppna med sin romska identitet, samt att uttryck för antiziganism kan förekomma oavsett om det finns romska elever i skolan eller inte.

Ett exempel på att antiziganism upplevs lysa med sin frånvaro framkom vid rekryteringen av skolor till fokusgruppsintervjuerna som genomfördes i uppdraget. I ett avböjande svar på en förfrågan om att medverka i fokusgrupperna svarade en biträdande rektor vid en gymnasieskola att elevhälsa, lärare och skolläda inte upplever att det finns något problem med diskriminering, uttalade fördomar eller kränkningar av romer i skolan. Lärare hade uppfattat fördomar hos vissa elever vid samtal om tiggeri för 5-6 år sen och såg inget behov av någon insats framöver.

I bilaga 1 finns ett fördjupat resonemang som ligger till grund för bedömningen att kunskapsnivån i skolan är låg, samt vilka konsekvenser det kan medföra.

Tillgången till läromedel om romers historia och nutidssituation i Sverige är begränsad

Läromedel utgör en viktig del av undervisningen och påverkar elevernas möjlighet till kunskapsutveckling. Med läromedel avses här allt material som används i undervisningen. Det omfattar allt ifrån klassiska läroböcker till filmer, artiklar och lärares

² En revidering av ämnesplanerna för gymnasieskolan beräknas träda i kraft hösten 2025. Skolverket har lämnat förslag att det införs skrivningar om de nationella minoriteterna och urfolket samer i ämnena historia och religion, samt att det görs justeringar av skrivningarna som rör nationella minoritetsspråk i ämnena svenska och svenska som andraspråk.

egenproducerade material, oavsett om det är framtaget för att användas i klassrummet eller för annat syfte.

I fokusgruppsintervjuerna vittnade lärare om att det finns begränsat med läromedel om den nationella minoriteten romer, och det uttrycktes ett behov av material som är relevant för undervisningen. För att komplettera det begränsade innehållet i skolans läroböcker och förlagens digitala plattformar, uppgav intervjupersonerna att de söker material från flera olika källor. Ett konstaterande bland lärare i svenska och samhällsorienterande ämnen var att den faktainformation som finns om den nationella minoriteten romer fokuserar på dåtid, medan de aktuella livsvillkoren för romer i Sverige inte lyfts fram i samma utsträckning. Bland de källor som lyftes fram i intervjuerna nämndes få exempel på material som är särskilt anpassade för undervisning, och fler exempel på litteratur, filmer och poddar eller motsvarande, ofta rörande eller baserat på den romska författaren och aktivisten Katarina Taikons liv. Forum för levande historias webbplats samt materialet *Antiziganismen i Sverige* (2015) är exempel på källor som intervjupersonerna lyfte fram.

Lärarnas bild bekräftas av forskning som visar att det varierar kraftigt i vilken utsträckning nationella minoriteters situation och historia skildras i svenska läromedel om urfolks- och minoritetshistoria. Det är ofta kortfattade passager i böckerna, förtryck skildras ur ett majoritetsperspektiv och minoriteter och urfolk tenderar att ses som exotiska eller ovanliga. Ännu ett återkommande drag är att de nationella minoriteternas historia inte skildras som en historia om mänskliga rättigheter (Se Arvidsson & Elmersjö, 2021; Indizic Dujso, 2015; Johnsson Harrie, 2011; Kalsås, 2018; Karlsson, 2004; Mattlar, 2011; 2014; 2016; Spjut, 2018; 2020; Runblom, 2006).

Studier som fokuserar på hur just romers historia skildras i svenska läroböcker vittnar om liknande mönster. Historieskrivningen utmärks av offerbeskrivningar och beskrivningar av statens övergrepp snarare än att utgöra en rättvisande skildring av romers kultur och historia, vilket bidrar till en bild av romer som främlingar i stället för som nationell minoritet (Mattlar, 2016).

Länsstyrelsen Stockholm har inom ramen för sitt samordnings- och uppföljningsuppdrag av strategin för romsk inkludering haft i uppdrag att sprida materialet *Antiziganismen i Sverige*. Enligt myndigheten har sammanlagt cirka 56 500 exemplar av materialet beställts av olika aktörer och allmänhet i hela landet, sedan 2018. Av knappt 32 000 exemplar som beställdes från 2018 till och med mars 2020, kom 42 procent av beställningarna från grundskolan årskurs 7-9, drygt 27 procent från gymnasieskolan och knappt 18 procent från grundskolan F-6. Majoriteten av beställarna var lärare. Materialet har även beställts av Komvux, SFI och folkhögskolor (Länsstyrelsen Stockholm, 2020). Under 2021 distribuerades 20 000 exemplar av materialet, bland annat till drygt 400

grund- och gymnasieskolor (Länsstyrelsen Stockholm, 2022). Både klassuppsättningar och enstaka exemplar har distribuerats. Materialet har varit kostnadsfritt för mottagaren och det har inte gjorts någon analys av om, eller hur, det har använts.

I en analys av *Antiziganismen i Sverige* utifrån teorier om historisk rättvisa och gottgörelsepolitik, menar forskarna Malin Arvidsson och Henrik Åström Elmersjö att materialet genom att skildra levda erfarenheter i ett förstahandsperspektiv, öppnar upp för en kritisk granskning av den svenska statens agerande samtidigt som det kopplar samman historien med elevernas samtid både intellektuellt och emotionellt. En farhåga som lyfts fram är att det kan leda till att eleverna lär sig mindre om den historiska kontexten och gruppen som söker historisk rättvisa, till förmån för en mer allmänt hållen undervisning om mänskliga rättigheter (Arvidsson & Elmersjö, 2021). För att undvika det menar Olle Nolgård utifrån ett historiedidaktiskt forskningsperspektiv att de romska vittnesmålen kan kontextualiseras med hjälp av dels strukturella historiska förklaringar som ligger till grund för diskrimineringen av romer i det förflutna och i samtiden, dels kunskaper om gruppen som söker rättigheter (Nolgård, 2023).

Materialet *Antiziganismen i Sverige* är tänkt som ett komplement och en fördjupning av befintliga läromedel inom utbildningsväsendet. Det har dock inte uppdaterats eller anpassats till skolans aktuella styrdokument.

Vad gäller befintliga läromedel visar Forum för levande historias kunskapssammanställning att tillgången är begränsad och inte kan sägas göra rättvisa åt skolans uppdrag gällande urfolk och nationella minoriteter i läroplan och ämnesplaner (Se Arvidsson & Elmersjö, 2021; Indizic Dujso, 2015; Johnsson Harrie, 2011; Kalsås, 2018; Karlsson, 2004; Mattlar, 2011; 2014; 2016; Spjut, 2018; 2020; Runblom, 2006).

Sammantaget visar dessa resultatet att det finns ett behov av att utveckla läromedel om den nationella minoriteten romer som är anpassade till skolans styrdokument, vilar på vetenskaplig grund och ger fullgott stöd för elever och lärare i *undervisningen*. Forum för levande historia bedömer att det även finns ett behov av att höja kunskapen bland skolpersonalen och utveckla ett arbete mot antiziganism i *skolmiljön*.

Ett fördjupat resonemang med fler perspektiv på undervisning och läromedel återfinns i bilaga 2.

Kunskapshöjande insatser behövs för att motverka antiziganism

I regeringsuppdraget har ingått att vid behov lämna förslag på insatser för hur kunskapsnivån om romers levnadsvillkor och historia i Sverige kan höjas inom skolväsendet för att motverka antiziganism. Det har även ingått att undersöka om materialet *Antiziganismen i Sverige* bör revideras.

Resultatet av uppdraget pekar mot att det finns behov av kunskapshöjande insatser, både i syfte att utveckla *undervisningen* och i syfte att förbättra *skolmiljön*. Innehåll och form för insatserna behöver vara anpassade utifrån syfte och målgrupp. Resultatet visar även att organisatoriska hinder kan behöva ses över, för att skolan ska kunna förbättra förutsättningarna att synliggöra och åtgärda eventuella problem med antiziganism i skolmiljön och skapa utrymme för en fortsatt utveckling av undervisningen.

Insatser för att utveckla undervisningen

Forum för levande historia bedömer att det behövs särskilda insatser för att utveckla *undervisningen* om den nationella minoriteten romer, för att bidra till elevernas kunskapsutveckling, förmåga och motivation att motverka antiziganism.

Kunskapssammanställningen om undervisning och läromedel som myndigheten har tagit fram inom ramen för uppdraget (se bilaga 2), visar att det finns begränsat med läromedel samt att läromedlen brister och inte kan sägas göra rättvisa åt skolans uppdrag gällande urfolk och nationella minoriteter i läroplan.

Nuvarande läromedel ger en begränsad historieskrivning om romers och andra nationella minoriteters historia i Sverige och riskerar att bidra till en bild av romer som främlingar i stället för som nationell minoritet. Historieskrivningen utmärks av offerbeskrivningar och beskrivningar av statens övergrepp snarare än att utgöra en rättvisande skildring av romers kultur och historia (Mattlar, 2016). I fokusgruppsintervjuerna som genomförts inom ramen för uppdraget, har framhävts att läroböckerna dessutom stannar i det historiska perspektivet och att de aktuella levnadsvillkoren för romer i Sverige inte lyfts fram i tillräcklig utsträckning.

Materialet *Antiziganismen i Sverige* har inom ramen för Länsstyrelsen Stockholms uppdrag spridits till lärare och skolor i hela landet, men det är inte känt i vilken utsträckning det har använts i undervisningen, och på vilket sätt. I historiedidaktisk forskning lyfts romska vittnesmål fram som en viktig del i undervisningen och sådana är centrala i *Antiziganismen i Sverige*. Det framhävs samtidigt att vittnesmålen kan behöva kompletteras med ytterligare perspektiv beroende på syftet med undervisningen.

Forum för levande historia har parallellt med detta regeringsuppdrag, även i uppdrag (Ku2022/01209) att under 2022-2024 genomföra kunskapshöjande insatser om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna i Sverige. I enlighet med den uppdragsbeskrivningen tar myndigheten fram undervisningsmaterial för elever och lärare i klassrummet, som synliggör Sveriges historiska behandling av samtliga nationella minoriteter, och vilka konsekvenser denna har haft. Detta arbete gör det möjligt att beakta de perspektiv och farhågor som lyfts fram i historiedidaktisk forskning gällande undervisning och läromedel om urfolk och nationella minoriteter. Samtidigt pekar denna undersökning på ytterligare kunskapsbehov.

Myndigheten föreslår därför att ett undervisningsmaterial som bygger vidare på materialet om de historiska skeendena som påverkat den nationella minoriteten romer utvecklas, prövas och utvärderas empiriskt i skolmiljö i ett samarbete mellan forskare, lärare, elever och representanter för den nationella minoriteten romer. Sammantaget kan ett material av denna typ väntas bidra till att utveckla undervisningen även om övriga nationella minoriteter, och samtidigt knuffa forskningen framåt.

Utöver detta ser Forum för levande historia ett behov av insatser särskilt riktade till *undervisande* lärare, för att bidra till ökad kunskap om hur undervisning om den nationella minoriteten romer kan bedrivas för att på bästa sätt rusta eleverna att vara vaksamma på uttryck för, och själva motverka, antiziganism. Ovan föreslagna undervisningsmaterial skulle vara en central utgångspunkt för dessa insatser.

Insatser för att förbättra skolmiljön

Forum för levande historia bedömer att det finns ett behov av att långsiktigt stödja skolan med kunskapshöjande insatser för att kunna motverka antiziganism i *skolmiljön*. Brist på kunskap om, och åtgärder mot, antiziganism i skolan, kan få allvarliga konsekvenser för eleverna, som till exempel otrygghet, diskriminering, bristande tillit till vuxna, minoritetsstress och en rädsla för att vara öppen med sin identitet som rom.

Mot bakgrund av att all skolpersonal berörs av skolans uppdrag att förebygga och bemöta olika former av rasism och intolerans, bör en ”hela skolan”-ansats beaktas. Vidare bör kunskapshöjande insatser om antiziganism samordnas med insatser om andra uttryck för rasism. Detta bland annat då utrymmet för skolutveckling och för skolpersonalen att delta i insatser utanför lektionstid är begränsat. Insatserna behöver vara både generella för att ge en bred förståelse, och specifika för att öka kunskapen om hur olika former av rasism och intolerans kan identifieras och motverkas utifrån sina unika särdrag.

Forum för levande historia genomför flera insatser riktade till skolans personal för att motverka olika former av rasism i skolmiljön, bland annat inom ramen för

regeringsuppdraget (A2022/00844) att under 2022-2024 genomföra kunskapshöjande insatser om olika former av rasism. Myndighetens bedömning är att det krävs ett fortsatt långsiktigt och systematiskt arbete med kunskapshöjande insatser för att stärka skolan i att motverka antiziganism och andra former av rasism.

Förslag på kunskapshöjande insatser

I ljuset av undersökningens resultat ser Forum för levande historia behov av insatser som höjer kunskapen om romers historia, kultur, språk och situation i Sverige, respektive stärker förmågan att motverka antiziganism. Myndighetens bedömningar och förslag har diskuterats i samråd med referensgruppen, Skolverket och Länsstyrelsen Stockholm.

Följande förslag på kunskapshöjande insatser lämnas och står i samklang med Forum för levande historias budgetunderlag för åren 2025-2027:

- Utveckla ett undervisningsmaterial om den nationella minoriteten romers historia, kultur, språk och situation i Sverige, avsett för elever och lärare i klassrummet. Undervisningsmaterialet ska beakta resultaten av detta och närliggande uppdrag och prövas och utvärderas empiriskt i skolmiljö, i ett samarbete mellan forskare, lärare, elever och representanter för den nationella minoriteten romer.
- Genomföra kunskapshöjande insatser särskilt riktade till undervisande lärare om hur, och med vilket innehåll, undervisning om den nationella minoriteten romer kan bedrivas för att stärka elevernas kunskap om romers historia och situation, och förmåga och motivation att motverka antiziganism. Även här finns anledning att beakta resultat i såväl detta som närliggande uppdrag.
- Tilldela Forum för levande historia ett fortsatt och förstärkt uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser för att förebygga och motverka antiziganism och andra former av rasism i skolmiljön.

Kontakt

Ansvarig avdelning: Uppdrag och forskningssamordning

E-postadress: info@levandehistoria.se

Referenser

- Arvidsson, M & Elmersjö, H.Å. (2021). "Recontextualizing Historical Justice into Education: The Relationship between a White Paper and a Textbook on the Abuse of the Roma in Swedish History", i Keynes, M, Elmersjö, H.Å, Lindmark, D & Norlin, B. (red.) *Historical Justice and History Education*. Basingstoke: Palgrave Macmillian
- Cummins, J. (2017). *Flerspråkiga elever: effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur och kultur
- Forum för levande historia (2014). *Tid för tolerans - En studie om vad skolelever i Sverige tycker om varandra och samhället i stort*, Stockholm: Rapportserie 1:2014
- Indzic Dujso, A. (2015) *Nationella minoriteter i historieundervisningen: bilder av romer i Utbildningsradions program under perioden 1975-2013*, Umeå Universitet, Lic.-avh. Umeå : Umeå universitet, 2015
- Isling Poromaa, P. (2016). *Den subtila ojämlikheten: om grundskolors materiella förutsättningar och elevers utbildningsmöjligheter*. Avhandling (sammanfattning). Umeå: Umeå universitet
- Jobér, A. (2015). *Social klass i skolan: det kompensatoriska uppdraget*. Första utgåvan. Stockholm: Natur & Kultur
- Johnsson Harrie, A. (2011). *De samhällsvetenskapliga ämnenas didaktik. Rapport från en inventering*. Skrifter från Forum för ämnesdidaktik Linköpings universitet nr.2. Linköping: Linköpings universitet
- Kalsås, V.F. (2018) *Forteljingar om eigenart og undertrykkning. Ein studie av undervisningstekstar om minoritetane romanifolket og romar* [Descriptions of distinctiveness and oppression: A study of teaching materials on the history of the Romani] Diss.Agder: Universitetet i Agder
- Karlsson, T. (2004). *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*. Umeå: Univ., Inst. för barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning.
- Katzin, M. (2021). *Skolgårdsrasism, konspirationsteorier och utanförskap - En rapport om antisemitism och det judiska minoritetsskapet i Malmös förskolor, skolor, gymnasier och vuxenutbildning*, Malmö: Malmö stad
- Kommissionen mot antiziganism (2015). *Antiziganismen i Sverige – Om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet och i dag*, Länsstyrelsen Stockholm
- Länsstyrelsen Stockholm (2020). *Romsk inkludering - Årsrapport 2019*, Rapport 2020:8
- Länsstyrelsen Stockholm (2021). *Stolt men ofta otrygg - En undersökning om unga romers upplevelser av trygghet och tillgång till sina rättigheter*, Fakta 2021:12, Länsstyrelsen Stockholm

- Länsstyrelsen Stockholm (2022). *Redovisning av uppdrag att samordna, följa upp och genomföra insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering*, KU2019/02101/CSM
- Mattlar, J. (2011). "Minoriteter i marginalen - en läromedelsanalys", i *Vägval i skolans historia Tidskrift från föreningen för svensk undervisningshistoria*, (1), 3–8, 2011
- Mattlar, J. (2014) "De nationella minoriteterna i läroplan och läroböcker", i *Inkludering - möjligheter och utmaningar* (1st ed.), 39-54. Lund: Studentlitteratur AB
- Mattlar, J. (2016). "Ett folk utan land? – den nationella minoriteten romer i svenska läroböcker", i Askeland, N. & Aamotsbakken, B. *Folk uten land: Å gi stemme og status til urfolk og nasjonale minoriteter*. Kristiansand
- Nolgård, O. (2023). *De svenska romernas historia i SO-klassrummet: En designstudie på högstadiet, Historisk rättvisa i högstadiets historieundervisning: Elevperspektiv på de svenska romernas historia och mänskliga rättigheter*, Uppsala: Uppsala universitet
- Regeringsbeslut Ku2022/00923 (2022). *Uppdrag att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet*, Regeringskansliet
- Regeringskansliet (2014). *Den mörka och okända historien – vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet*, Ds 2014:8
- Regeringskansliet (2016). *Samlat grepp mot rasism och hatbrott—Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*, Regeringskansliet
- Regeringskansliet (2022). *Åtgärdsprogram mot antiziganism*, Regeringskansliet
- Regeringskansliet (2022). *Demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism*, Regleringsbrev för budgetåret 2022/2023 avseende Forum för levande historia respektive Skolverket
- Runblom, H. (2006). *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker*. Underlagsrapport till Skolverkets rapport "I enlighet med skolans värdegrund", Skolverket
- Skolinspektionen (2021). *Kvalitetssäkring och val av läromedel Fokus på samhällsorienterande ämnen i årskurs 7-9*
- Skolverket (2018). *Nulägesbeskrivning av romers situation i skolan*
- Skolverket (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2022*, Lgr22
- Skolverket (2022). *Läroplan för gymnasieskolan*, Gy11
- Spjut, L. (2018) *Att (ut)bilda ett folk: Nationell och etnisk gemenskap i Sveriges och Finlands svenskspråkiga läroböcker för folk- och grundskola åren 1866-2016*, Örebro University, Diss. Örebro: Örebro universitet
- Spjut, L. (2020). *Nationella minoriteter i grundskolans läromedel 2011–2019*. Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education, (4), 60-87. Nordidactica 2020:4

Bilagor

Bilaga 1: »Jag vill att de ska veta vilka vi är«

En rapport om behovet av ökad kunskap om romer och ett stärkt arbete mot antiziganism i skolan.

Bilaga 2: Utredningsinlägga Ku2022/00923, Nolgård, O. (2023)

En forskningssammanställning om läromedel och undervisning om den nationella minoriteten romers historia, kultur, språk och situation i Sverige.